

Válasz az opponensi véleményekre

Nagyon köszönöm mindhárom opponens munkáját. Mindhárom véleményből meríteni tudtam a disszertáció alapján készítendő monográfia kialakításához. A két támogató véleményt megfogalmazó opponens írásából pozitív megerősítést, bátorítást is meríthettem, amiért hálás vagyok.

Válasz J. Nagy Lászlónak

Egyetértek J. Nagy Lászlóval, hogy az értekezés eredményei az 1956-os magyar menekültek általános történetét egészítik ki és abba illeszkednek. Köszönöm, hogy kiemelte a munka úttörő jellegét, amely nemzetközi és magyar vonatkozásban egyaránt elsőként elemezi részletesen a nemzetközi intézmények szerepét ebben a menekültválságban.

Azzal is egyetértek, hogy a dolgozat az 1956-os menekültek és a velük foglalkozó intézmények történetének szerves egysége. Valóban célom volt a menekülő honfitársainkkal foglalkozó intézmények előtörténetének és a magyar válság utáni történetének felvázolása annak érdekében, hogy megértssem mi és hogyan történt a menekültekkel, és hogy az ő befogadásuk milyen hatással volt a nemzetközi menekültbefogadás rendszerére.

J. Nagy László hiányolta a történet egyik legfontosabb szereplőjének, August Lindt főbiztosnak a rövid bemutatását. Egyetértek kritikájával, és a publikációt kiegészíttem ezzel az elemmel.

A „propaganda akció vagy humanitárius gesztus” kettőssége kapcsán osztom az opponens véleményét, hogy a válság megoldását elősegítő projektben a nyugati kormányzati propagandacélok jelentették az elsődleges motivációt. Igyekszem ezt a végső szövegben még határozottabban megfogalmazni.

Röviden válaszolok J. Nagy László érdeklődő kérdéseire.

Az Írországba befogadott magyarok különösen nehéz tábori körülmények közé kerültek: az ételek és a szállás rossz minősége, a korlátozott hozzáférés az áramhoz, a munkalehetőségek csekély volta és a gyermekek iskoláztatási lehetőségeinek hiánya elkeserítette a menekültek nagy részét, akiknek többsége abban a reményben érkezett Írországba, hogy onnan rövidesen az Egyesült Államokba távozhat. (Apor Balázs kutatásai alapján)

A menekültek izlandi befogadásával kapcsolatban érdemes arra utalni, hogy a lakosság élénk figyelemmel követte a magyar forradalom eseményeit és a menekültek sorsát. Az Izlandi Vöröskereszt részt vett az Ausztriában táborokban lévő magyar menekültek ellátásában. A szervezet vezetője, Dr. Gunnlaugur Þórðarson ügyvéd parlamenti képviselő is volt, és ő javasolta, hogy a skandináv ország fogadjon be magyar menekülteket. (Gyönki Viktória kutatásai alapján)

J. Nagy Lászlónak a sajtóforrások idézésére vonatkozó észrevételét megfogadom.

A NATO részvételét azért tartottam fontosnak külön fejezetben tárgyalni, mert az értekezés felépítése szempontjából egy újabb nemzetközi szervezetként tekintettem rá, ami szintén foglalkozott a magyar menekültválsággal. Ezért írtam ebben az esetben is intézménytörténeti bevezetőt. Azért helyeztem az értekezés végére, mert az 1956-os magyar menekültválság megoldásában, a nyugati kormányzati akarat kiformalódásában és megvalósításában az ott folyó egyeztetéseknek jelentős szerepe volt, noha a fő aktorok nyilván maguk a kormányok voltak, mindenekelőtt az Egyesült Államok vezetése.

Egyetértek azzal, hogy Sztálin halálát követően a szovjet külpolitika valóban jelentős mértékben átalakult. A két szemben álló szuperhatalom, az Egyesült Államok és a Szovjetunió nukleáris fegyverkezése eljutott a „kölcsonösen biztosított megsemmisítés” szintjére, amiből a szovjet vezetés részéről a „békés egymás mellett élés” stratégiájának meghirdetése következett. E doktrínát a Szovjetunió Kommunista Pártja 1956. februárjában tartott 20. kongresszusa hosszú távra megerősítette. Az új politika nem jelentette a kommunista ideológiai célok feladását, a két tábor „békés versenyének” lezárását. A szuperhatalmi fegyveres konfrontáció minden áron való elkerülése ugyanakkor prioritássá vált, ami jóval rugalmasabbá és együttműködőbbé tette a szovjet külpolitikát. Vagyis ez tényleges változás volt, nem csupán propaganda, ezért pontosabb a propaganda szó használata a „propagandaszólam” helyett, mert az utóbbi valóban arra utal, hogy nem történt tényleges változás.

Válasz Rainer M. Jánosnak

Egyetértek megállapításával, mely szerint a választott témára vonatkozóan „nem állt rendelkezésre széleskörű irodalom”, és hogy ez az értekezés „a téma első monografikus feldolgozása”, s így „ez úttörő munka volt”. Az opponens kiemeli a felhasznált levéltári források rendkívüli gazdagságát.

Egyetértek Rainer M. Jánossal abban is, hogy a szervezatközpontú megközelítést választottam, és fontosnak tartottam, hogy a magyar menekültválságot elhelyezzem az egyes intézmények hivataltörténetében. Valóban szerencsés lett volna, ha ezt a megközelítést a bevezetőben jelzem is. Elfogadom, hogy az opponens kritikával illeti az értekezés túlságosan is intézménytörténeti nézőpontját. Ennek kiegyensúlyozására a bírálatban említett sajtóforrások nagyobb mérvű feldolgozásán túl lehetőséget adnak a menekültekkel készített történeti interjúk (így az Oral History Archívum több mint száz egykori menekülttel készített életútinterjúja), amelyek arra is alkalmat kínálnak, hogy összevegyük a „Hivatal” jelentéseit a menekülő egyén tapasztalataival. A készülő monográfiában erre hangsúlyt fogok helyezni.

Ugyancsak kiegészítésre szorul, ahogyan erre mindkét opponens rámutat, a fő szereplők – így például a csokoládégyáros családból származó menekültügyi főbiztos, August Rudolf Lindt vagy a Vöröskereszt Nemzetközi Bizottságát elnöklő, ősi genfi családból származó egykori lovassági tiszt, Léopold Boissier „emberi alakjának” ábrázolása.

A cím valóban túlságosan tág a megfogalmazott alapkérdésekhez és az azokra az értekezés során adott válaszokhoz képest. Érdemes lett volna a vizsgálat szűkebb fókuszát jobban kifejező címet adni, amely kifejezetten utal a nemzetközi humanitárius akcióban részt vevő intézményekre.

A magyar menekültek nemzetközi befogadására vonatkozó számszerű adatokat a mélyebb megértés és esetleg más hasonló válságokkal való összehasonlíthatóság miatt valóban fontos lenne, hogy összegezzem, és azt a munkát, amelyet az opponens által is hivatkozott *Humanitárius akció globális méretekben* című könyvemben megkezdtem, a monográfia végső formába öntése során folytassam.

Válasz Földes Györgynek

Földes György opponensi véleménye markánsan eltér az előző két opponensétől: úgy véli, hogy az MTA doktora pályázatra benyújtott értekezésem nem felel meg az elvárt kritériumoknak, „tudományos eredményei nem elégségesek”. Nem értek egyet ezzel a véleménnyel, amit az alábbiakban részletesen megindokolok.

1. Az opponens szerint a „200.000 körüli magyar menekült elhelyezésének és a nyugati országok társadalmába történő gyors integrációjának sikerét” – amelyet véleményemmel egyező módon a dolgozat egyik fő kérdésének tekint – az értekezés néhány tényezőre vezet vissza (a nyugati világ szimpátiája, a hidegháború illetve az azzal járó propagandaszempontok, a menekültek motivációi és szakmai képzettsége), amelyekkel azokban szerinte a mű nem foglalkozik részletesen. Ezzel szemben azt állítom, hogy az említett tényezőket az értekezés egészen végig vonuló módon tárgyalom. Íme néhány példa: a hidegháborús propagandaharc kérdéséről magyarozó elvként részletesen szó esik az Általános bevezetésben (pp. 25–27.), a 3. fejezetben (Az ENSZ Menekültügyi Főbiztossága és a magyar menekültek, pp. 97) a 4. fejezetben (Az ENSZ Menekültügyi Főbiztossága és a Kádár-kormány közti kapcsolat, pp. 133–143), az 5. fejezetben (Az Európai Migráció Kormányközi Bizottságának szerepvállalása, pp. 175–179, a 6. fejezetben (A Vöröskereszt Társaságok Ligájának részvétele, pp. 205, 233–234), 7. fejezetben (A Vöröskereszt Nemzetközi Bizottságának szerepe, pp. 247–250), 8. fejezet szinte egészében és az Általános következtetésekben (pp. 296, 299, 301–302). Mindez csak néhány kiragadott példa. A sor hosszan folytatható lenne.

2. Földes György az intézménytörténeti megközelítés hátrányai között említi az ismétlések veszélyét, azonban ezt a megállapítását egyetlen példával sem támasztja alá.

3. Az opponens véleménye szerint „az igazi gond az, hogy az általa [Kecskés D. Gusztáv által] alkalmazott intézménytörténeti megközelítés nem igényli a tudomány teljes eszköztárának használatát”. Úgy vélem, hogy egy történeti kérdés vizsgálatához a történettudomány eszköztárából az adott feladatra alkalmazható és alkalmazandó eszközöket célszerű elővenni. Az intézménytörténeti elemek nem csupán érdekes epizódok az értekezés színesítésére, hanem szervesen alátámasztják a fő mondanivalót, amikor magyarozatot kínálnak arra, hogy egy adott humanitárius szervezet miért és hogyan reagált az 1956-os magyar menekültválságra. Így például a Vöröskereszt Nemzetközi Bizottságának hatékonyságát, amikor a magyar menekült adatainak rögzítésére mintegy 120 ezer tételből álló adatbankot és keresőszolgáltatást létesített (pp. 254–260), jelentős részben magyarozza, hogy a szervezet az 1860-as évek végétől több háborús konfliktus során fejlesztette ki az 1956–1957-ben alkalmazott adminisztratív eljárásokat (pp. 244–245).

4. Földes György úgy látja, hogy az értekezés „nem vet fel igazi kérdéseket, nem fogalmaz meg hipotéziseket, nincs mit bizonyítania”. A tudományos vizsgálódásnak az egyik módja valóban az, hogy előzetes hipotézist állítunk fel, amelynek igazságtartalmát az értekezés folyamán

bizonyítani igyekszünk. Én viszont azt a módszert választottam, hogy empirikus kutatással, minél szélesebb forrásbázis áttekintésével igyekeztem összegyűjteni és minél körültekintőbben rekonstruálni a tényeket, és azokból vontam le következtetéseket.

5. Az opponens úgy folytatja, hogy „A tények felsorolását nem követi elemzés...” Ezen megállapítását a későbbiekben többször megismétli. Valójában a történések rekonstruálásán túl minden fejezetben szerepel elemzés. Minden fejezet végén összefoglaló következtetések vannak (pp. 66–68, 90–92, 129–130, 160–163, 198–202, 233–241, 268–277, 289–292), ahogyan az ENSZ Menekültügyi Főbiztosságának szerepével foglalkozó Első rész végén is (pp. 165–171). Az értekezés végén pedig annak megállapításait összegző és továbbfejlesztő Általános következtetések olvashatók (pp. 293–302).

6. Földes György a disszertáció gyengeségei között említi, hogy a szerzőnek „nincs kritikai észrevétele, elemző értékelése a témában eddig megszületett irodalomról”. Ez a felvetés a jelentős szakirodalmi feldolgozottsággal bíró témák esetében lenne releváns, mint amilyen az 1956-os válság esetében például az események természetének, fő mozgató rugóinak meghatározása, amelyek vizsgálata nyomán egymással vitázó értelmezési iskolák alakultak ki az évtizedek során. Ha ez lett volna a választott téma, lett volna értelme kritikailag elemezni az egyes koncepciókat, és a saját álláspont alátámasztása érdekében megfogalmazni a viszonyomat azokhoz. A disszertáció témája azonban a magyar menekültek befogadása érdekében a nemzetközi menekültbefogadás intézményes szereplői részéről tanúsított magatartás feltárása és elemzése volt. Kifejezetten erre a tárgyra vonatkozóan valóban nincs számottevő szakirodalom, amely igényelné a kritikai feldolgozást. A szóban forgó nemzetközi szervezetek történetére vonatkozó szakirodalmat viszont igyekeztem maradéktalanul összegyűjteni és azok releváns elemeit hivatkozással beépíteni az értekezés okadatulásába, érvrendszerébe. Több esetben a főszövegben is jeleztem az egyetértésemet egyes megállapításokkal (pl. pp. 68, 161–162, 297). Földes György megjegyzése mindazonáltal arra ösztönöz, hogy a monográfia kialakításakor még egyszer végig gondoljam a szakirodalom kritikai értékelését.

7. Az opponens szerint a szerző „Téziseiben a magyar menekültügy teljes dimenziójának feltárását említi. Az általa választott megközelítés egydimenziós, krónika jellegű.” A Tézisek 3. oldalán a következő mondat szerepel: „Mindazonáltal nincs részletes tudományos feldolgozás, amely a magyar menekültügy teljes dimenzióját elemezte volna.” Valóban nincs ilyen munka. Ez azonban nem jelenti azt, hogy a disszertációmban én erre vállalkoztam volna. A Tézisek 4–5. oldalán illetve a disszertáció 8. oldalán pontosan megfogalmazom a magam elé tűzött célokat: „Az értekezés három alapkérdésre keresi a választ: 1. Mivel magyarázható e nemzetközi humanitárius akció rendkívüli gyorsasága és sikere? 2. Mely intézményes szereplőkkel és hogyan zajlott le? 3. Milyen hatással volt a nemzetközi menekültbefogadási rendszer későbbi fejlődésére?” A mű címe, *Az 1956-os magyar menekültek nemzetközi befogadása* és az opponens által idézett mondat valóban szélesebb vizsgálati mezőt sugall, ezért, ahogyan erre korábban is utaltam, szerencsésebb lett volna a címet kiegészíteni a nemzetközi szervezetekre kifejezetten utaló elemmel. Azzal azonban nem értek egyet, hogy a disszertációban alkalmazott megközelítés „egydimenziós” lenne. Az alapkérdésekre adott válaszadás során a korabeli nemzetközi kapcsolatok, a humanitárius szervezetek története, a nyugati és a szovjet blokk belső viszonyai és külkapcsolatai egyaránt mérlegre kerülnek. Maga a tény, hogy az egyes fejezetekben az összefüggéseket jelezve lényegében párhuzamosan

tárgyalom az egyes humanitárius intézmények magatartását, ellentmond annak a megállapításnak, hogy a megközelítés „krónika-jellegű” lenne.

8. Földes Györgynek a „miért” kérdésére vonatkozó megjegyzését az elemzéssel kapcsolatban fentebb kifejtettekkel már megválaszoltam.

9. Az opponens szerint a disszertáció által alkalmazott megközelítés miatt „Kizáródnak a menekültprobléma olyan témái, amelyeknek értelmezése komolyabb tudományos kihívást jelentene”. Ilyen „több dimenziós megközelítést” igénylő kérdések között említi példaként: „miként volt lehetséges, hogy ilyen hatalmas tömeg elhagyhassa az országot? Melyek voltak a menekültek konkrét társadalmi, képzettségi jellemzői?” Nem látom be, hogy ezeknek a kérdéseknek a vizsgálata miért jelentene „komolyabb tudományos kihívást”, mint amely kérdéseket én magam elé tűztem. Ezekkel a kihívásokkal minden esetre nem nekem kellett megküzdenem, mert mindkettőről születtek tanulmányok (lásd Gecsényi Lajos, Valuch Tibor és Murber Ibolya munkáit). A célország kiválasztásának mikéntjéről az 5. fejezetben esik szó (p. 196). A befogadó országok motivációi kapcsán az osztrák és jugoszláv esetről, valamint a NATO-országok, különösen az Egyesült Államok hozzáállásáról kifejezetten írok. A többi befogadó ország (a kormányok és a közvélemény) magatartására összefoglaló jelleggel szintén utalok. Az 1956-os és az 1945-ös illetve 1947–1948-as emigráció viszonyára, a korábban érkezettek szerepére viszont valóban nem tértem ki, ahogyan a soproni erdészeti egyetem diákjainak történetére sem, bár Földes György szerint ezekről írnom kellett volna. Ezek a részletek nem azért szerepelnek csak érintőlegesen vagy egyáltalán nem a disszertációban, mert ezeket lényegtelennek tekinteném. A közeljövőben jelenik meg társszerkesztésben az 1956-os magyar menekültválság kézikönyve, amelyben mintegy 45 tanulmányban lesznek összefoglalva a magyar menekültügyre vonatkozó ismeretek enciklopédikus igénnyel. A disszertációba azonban a rendelkezésünkre álló ismeretanyagból csupán azokat az elemeket emeltem be, amelyeket a mű elején feltett alapkérdések pontos megválaszolásához szükségesnek ítéltam.

10. Földes György úgy véli, hogy a „szöveg jelentős része filológiai szempontból korrekt – talán túlságosan részletes – lábjegyzetkből áll”. Nem tudom, hogy mit ért az opponens „túlságosan részletes” lábjegyzet alatt. A levéltári hivatkozások során arra törekedtem, hogy a lábjegyzetben szerepeljen a levéltár elnevezése, amely az adott iratot őrzi, a levéltári egység, az irat jellege, címe, száma és titkosítása (ha van), valamint a dátuma. Úgy vélem, hogy a forrás értékelése és az irat visszakereshetősége érdekében szükség van ezekre a részletekre.

11. Az opponens a következő tanácsot fogalmazza meg: „A szerző talán kijuthatna a maga teremtette zsákutcából, ha visszafordulna, ha olyan idézeteket olvashatnánk, amelyek felvillantják azokat az érveket, amelyeket a keleti–nyugati politikusok, képviselők használtak vitáikban.” Nem értek egyet azzal, hogy a disszertáció kifejtése során magam által teremtett zsákutcába kerültem volna. A két szembenálló szövetségi rendszer és a humanitárius szervezetek képviselőinek vitáit mindazonáltal több alkalommal felidéztem. Példaként említhetem a DP-k (elűzött személyek) hazatelepítésével kapcsolatos vitákat az ENSZ Közgyűlésében az 1940-es évek második felében (p. 25–27); a Menekültügyi Főbiztosság vezető jogászának, Paul Weisnek az álláspontját a menekültek visszafordításának tilalmáról (p. 15); August Lindt menekültügyi főbiztos felszólalását a magyar menekültekkel foglalkozó genfi Koordinációs Bizottságban 1957. január 10-én (p. 17–18); Marjai József berni magyar követ felszólalásait az ENSZ Menekült Alap Végrehajtó Bizottságában 1957. január végén (p.

146); Péter János külügyminiszter-helyettes felszólalását az ENSZ Közgyűlés 3. Főbizottságában 1957. november 5-én (p. 148); az Európai Migráció Kormányközi Bizottsága (ICEM) Végrehajtó Bizottságában 1957 januárjában zajló vitákat (pp. 189–190); a nyugati és a keleti blokk országainak képviselői között a Vöröskereszt Társaságok Ligája Végrehajtó Bizottságának 1957. áprilisban Genfben tartott ülésén (pp. 233–234) és a Liga Kormányzó Tanácsának 1957. őszén Új-Delhiben tartott ülésén (p. 234) lefolytatott vitákat; a Vöröskereszt Nemzetközi Bizottsága 1956. december 17-én (p. 271) és 1957. október 3-án (p. 268) tartott ülésén Léopold Boissier elnök beszédét, a VNB Elnökség Tanácsa 1957. február 21-én, május 16-án és augusztus 1-én tartott ülésének vitáit (pp. 271–272); Kárpáti József főtitkár beszédét a Magyar Vöröskereszt Országos Vezetősége 1957. június 25-én tartott ülésén (pp. 268–269), valamint az MVK 1957. november 25-én tartott elnökségi ülésén (p. 273), stb.

12. Földes György arra a kérdésre is szeretett volna választ kapni, hogy „milyen szerepet játszott a magyar kérdésen belül a menekültek ügye”. Az ENSZ Közgyűlésének napirendjén 1956. november 9-én és 1962. december 12-én között szereplő ún. magyar kérdés tárgyalásának szerves része volt a magyar menekültek humanitárius megsegítésének ügye. A magyar kérdésben hozott első közgyűlési határozatok, amint ezt a disszertáció 1. fejezetében is kifejtettem, az ügy részeként, azzal együtt tárgyalják a magyar válság humanitárius vonatkozásait is, ezen belül a menekülteknek nyújtandó segítséget (lásd az 1006 (ES-II) határozat, 1956. november 9., valamint a 1129 (XI) határozat, 1956. november 21.)). Az ENSZ főtitkára, így annak New York-i Titkársága, valamint a főtitkár alárendeltségében a menekültügyi főbiztos e határozatok révén nyert nemzetközi jogi felhatalmazást a fellépésre a magyar menekültek ügyében (pp. 43–44).

13. Az opponens szerint az értekezés szerzője „Megkockáztathatna vagy cáfolhatna egy olyan állítást, miszerint a szocialista tömb és a magyar kormányzat valóban abban volt érdekelt, hogy a menekültek ügye minél hamarabb rendeződjön, lekerüljön a nemzetközi politika napirendjéről.” A disszertáció 4. fejezete, amely az ENSZ Menekültügyi Főbiztossága és a Kádár-kormány közti kapcsolatot tárgyalja, kifejezetten kitér arra, hogy a magyar kormányzatnak nem csupán érthető törekvése volt, hogy az 1956. novemberi szovjet beavatkozás nyomán kialakult diplomáciai elszigeteltségből kitörjön, de a magyar kormányzat képviselője ezen igényt többször ki is fejezte a menekültügyi főbiztos előtt. Lindt főbiztos 1958. januárban kérdezte a genfi magyar állandó ENSZ-képviselő vezetőjének, Szita Jánosnak a véleményét az amerikai delegátus javaslatáról, mely szerint még 1958-ban meg kellene szüntetni, hogy a magyar menekültek ügyét külön napirendi pontként tárgyalja az Egyesült Nemzetek Menekült Alapja (UNREF). A felvetést a magyar képviselő csak helyeselni tudta. 1959. februárban a főbiztos szintén az iránt érdeklődött, hogy mi lenne a magyar kormány álláspontja, ha a „magyar menekült kérdés”, mint önálló kérdés lekerülne a Tanácsadó Bizottság napirendjéről, és az ügy csak az egyéb kérdéseken belül lenne tárgyalva (pl. táborok felszámolása, idősek és betegek kérdése, stb.). A magyar diplomata újra az egyetértését fejezte ki. 1960. júniusi tárgyalásukon pedig Lindt azt tudatta Szita Jánossal, hogy az ENSZ Közgyűlésnek készülő éves jelentésében már nem tervez külön fejezetet a magyar menekültekről. Végül 1961. áprilisában jelentette Lindt a Menekültügyi Főbiztos Programja Végrehajtó Bizottságának (Executive Committee of the High Commissioner's Programme), hogy a magyar menekültek ügyének megoldásában elért előrehaladás következtében „már nem szükséges ezeket a menekülteket speciális csoportként kezelni”. (pp. 150–151)

Az opponens végül nem tartotta elégségesnek a benyújtott értekezés tudományos eredményeit arra, hogy annak nyilvános vitájára sor kerüljön. Ezzel a véleménnyel a benyújtott disszertáció, a tézisek és az opponenseknek adott válaszaimra hivatkozva nem értek egyet.

Budapest, 2021. október 17.

Kovács D. János